

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

2 СОН, 1 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 2, ВЫПУСК 1

LAWYER HERALD

VOLUME 2, ISSUE 1

TOSHKENT-2022

Мундарижа

КОНСТИТУЦИЈАВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ.
МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

- 1. БАҲРОНОВ Шерзод Холмуродович**
НОРМА ИЖОДҚОРЛИГИДА ЭКОЛОГИК ТАЛАБЛАР ҲИСОБГА ОЛИНИШНИ
ТАЪМИНЛАШНИНГ ҲУҚУҚИЙ МЕХАНИЗМИ 8
- 2. НЕМАТОВ Жўрабек Нематиллоевич**
ЎЗБЕКИСТОНДА ҲИМОЯ ОРДЕРИНИНГ МАЪМУРИЙ АКТ МИСОЛИДАГИ
МАЪМУРИЙ-ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ ТАҲЛИЛИ 16
- 3. РАБИЕВ Шерзод Миржалилович, АЗИЗОВ Бунёд Мавлонович**
МАЪМУРИЙ МАЪМУРИЙ ТАРТИБ-ТАОМИЛЛАРНИ АМАЛГА ОШИРИШДА “МАЪМУРИЙ
КЎМАКЛАШ”НИНГ АҲАМИЯТИ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЗАРУРАТИ 22

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ИҚТИСОДИЙ ПРОЦЕССУАЛ ҲУҚУҚИ.
ҲАКАМЛИК ЖАРАЁНИ ВА МЕДИАЦИЯ

- 4. ОКЮЛОВ Омонбой**
“СНОСЛАР” ЖАРАЁНИДА ХАР БИР МУЛҚДОР ҲУҚУҚЛАРИ ВА ҚОНУНИЙ
МАНФААТЛАРИ ТАЪМИНЛАНИШИ ШАРТ 30
- 5. ГУЛЯМОВ Саид Саидахарович, БОЗАРОВ Сардор Сохибжонович**
ВОПРОСЫ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СФЕРЕ
ЗДРАВООХРАНЕНИЯ 36
- 6. АЧИЛОВА Liliya Ilxomovna**
VIRTUAL TURIZMNI TASHKIL ETISHNING HUQUQIY JIHATLARI 43
- 7. МУРОТОВ Журабек Сафарович**
ИНДИВИДУАЛЛАШТИРИШ ВОСИТАЛАРИГА (ТОВАР, ХИЗМАТ) БЎЛГАН ҲУҚУҚЛАР . 50
- 8. ВОСТРИКОВА Виктория Сергеевна, ЧЕРКАШИНА Ирина Александровна**
ДОКТРИНА ФРУСТРАЦИИ НА ПРИМЕРЕ РЕШЕНИЯ ВЕРХОВНОГО СУДА
СОЕДИНЕННОГО КОРОЛЕВСТВА 55
- 9. АБРОРОВА Камола Саидмухторовна**
ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЕЖДУНАРОДНОГО КОММЕРЧЕСКОГО АРБИТРАЖА
В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН 63

МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИЖТИМОИЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ

- 10. МАДРАҲИМОВА Гулжаҳон Рузимбой қизи**
ЙИЛЛИК ҲАҚ ТЎЛАНАДИГАН МЕҲНАТ ТАЪТИЛИНИ ҚЎЛЛАШ АМАЛИЁТИ
ВА ТАРТИБГА СОЛУВЧИ НОРМАТИВ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАР
(РИВОЖЛАНГАН ХОРИЖ ДАВЛАТЛАРИ ТАЖРИБАСИ МИСОЛИДА) 70

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

- 11. ИБРОҲИМОВ Жамшид Абдуғофур ўғли**
ТЕРРОРИЗМНИ МОЛИЯЛАШТИРИШ ЖИНОЯТИ УЧУН ЖАВОБГАРЛИК ВА УНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ 79
- 12. ВОХИДОВ Маҳкам Мубинович**
ПРЕДЛОЖЕНИЯ ПО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЮ ПРАВОВЫХ ОСНОВ ВОССТАНОВЛЕНИЯ
НАРУШЕННЫХ ПРАВ ЖЕРТВ ПРЕСТУПЛЕНИЙ И ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЯ ВЛАСТЬЮ В
РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН 86

13. ИСЛОМОВ Бунёд Очилович ОБСТОЯТЕЛЬСТВА, СМЯГЧАЮЩИЕ НАКАЗАНИЕ И ИСКЛЮЧАЮЩИЕ ПРЕСТУПНОСТЬ ДЕЯНИЯ ПО УГОЛОВНОМУ КОДЕКСУ РЕСПУБЛИКИ БОЛГАРИЯ (СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ)	92
--	----

14. БОЙДЕДАЕВ Садирдин Абдусатторович КОРРУПЦИЯГА ҚАРШИ КУРАШИШНИНГ ИЖТИМОИЙ ЗАРУРАТИ	99
---	----

**ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА,
ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ**

15. АБДУЛЛАЕВ Рустам Кахраманович ҲОДИСА СОДИР БЎЛГАН ЖОЙНИ КЎЗДАН КЕЧИРИШНИНГ КРИМИНАЛИСТИК ТАЪМИНОТИ САМАРАДОРЛИГИНИ БАҲОЛАШ МЕЗОНЛАРИ	107
---	-----

16. ЧУРЯКОВ Эркин Ибрагимович СУД-БАЛЛИСТИКА ЭКСПЕРТИЗАСИДА ЭКСПЕРТ ЭКСПЕРИМЕНТИНИНГ ЎРНИ	114
---	-----

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

17. РАХМАНОВ Шухрат Наимович ЕВРОПА ИТТИФОҚИДА МИГРАЦИЯВИЙ ЖАРАЁНЛАРНИ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ШАРТНОМАВИЙ-ҲУҚУҚИЙ МАСАЛАЛАРИ.....	119
--	-----

18. USMANOVA Surayo YEVROPA ITTIFOQIDA TURIZM: OMMAVIY HUQUQIY JIHATLARI TANLILI.....	126
---	-----

19. ХАМДАМОВА Фируза ПРАВОВОЙ СТАТУС РОБОТОВ В МЕЖДУНАРОДНОМ ГУМАНИТАРНОМ ПРАВЕ.....	131
--	-----

20. КАРИМОВ Оятилло Халимович ПОНЯТИЙНЫЙ АНАЛИЗ ЭКСТРАДИЦИИ В МЕЖДУНАРОДНОМ И НАЦИОНАЛЬНОМ ПРАВЕ: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ.....	135
--	-----

21. АЪЗАМХУЖАЕВ Умидхон Шавкат угли МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ТРАНСПОРТНО-КОММУНИКАЦИОННЫХ СВЯЗЕЙ СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ И ЕВРОПЫ.....	141
--	-----

22. ОЧИЛОВ Шермат Рашидович ТЕРРОРИЗМГА ҚАРШИ КУРАШДА МИНТАҚАВИЙ ҲАМКОРЛИКНИНГ ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ	149
---	-----

23. САЛИЕВА Шахсанем Уснатдиновна ФОРМИРОВАНИЕ ЦИФРОВЫХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	154
--	-----

24. МИРЗАМУРОДОВ Шохрух Олимович МЕЖДУНАРОДНОЕ ДОГОВОРНО-ПРАВОВОЕ ЗАКРЕПЛЕНИЕ РЕГИОНАЛЬНОЙ ИНТЕГРАЦИИ В ЦЕНТРАЛЬНО И ЮЖНОАЗИТСКОМ МАКРОРЕГИОНЕ В РАМКАХ ШОС	161
---	-----

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ ВА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБА

25. NAITO Shintaro OVERVIEW OF DRAFTING LEGISLATIVE BILLS IN JAPAN—FOCUSING ON AVOIDING INCONSISTENCY IN LAWS.....	169
---	-----

26. ТОЖИЕВ Фурқат Шомуродович ЮРИДИҚ ХИЗМАТЛАР ФАОЛИЯТИДА ҲУҚУҚИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ҚЎЛЛАШНИНГ НАЗАРИЙ-ҲУҚУҚИЙ МУАММОЛАРИ: ЎЗБЕКИСТОН МИСОЛИДА	184
---	-----

27. ИЛЬЯСОВ Улугбек Бахтиёрович ОСНОВНЫЕ НОВЕЛЛЫ ИНВЕСТИЦИОННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА НОВОГО УЗБЕКИСТАНА	190
---	-----

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

АБДУЛЛАЕВ Рустам Кахраманович

Тошкент давлат юридик университети

Криминалистика ва суд экспертизаси кафедраси ўқитувчиси

E-mail: r.abdullayev@tsul.uz

ҲОДИСА СОДИР БЎЛГАН ЖОЙНИ КЎЗДАН КЕЧИРИШНИНГ КРИМИНАЛИСТИК ТАЪМИНОТИ САМАРАДОРЛИГИНИ БАҲОЛАШ МЕЗОНЛАРИ

For citation (иқтибос келтириш учун, для цитирования): Абдуллаев Р.К. Ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти самарадорлигини баҳолаш мезонлари // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 2 (2022) Б. 107-113.

 2 (2022) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2022-2-15>

АННОТАЦИЯ:

Мақолада ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти бўйича криминалистик ишлар натижаларини қайд этиш тартибини такомиллаштиришга ҳаракат қилинган. Шу мақсадда ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти самарадорлигини баҳолаш мезонларини ишлаб чиқиш масалалари ўрганилган. Мавзу бўйича ҳуқуқшунос-олимларнинг илмий фикрлари, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг амалиётининг таҳлиллари натижаларига асосланиб, ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти самарадорлигини баҳолаш мезонлари тизими ишлаб чиқилган. Илмий изланишлар натижасида ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти самарадорлигини баҳолаш мезонлари тизими икки хил – миқдорий ва сифат кўрсаткичларидан иборат бўлиши ва ҳар икки кўрсаткичларнинг таркибий қисмлари мажмуи таклиф қилинган. Шунингдек, юқоридаги мезонларнинг аҳамияти ёритилган.

Калит сўзлар: ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш, криминалистик таъминот, криминалистик ишлар натижалари, криминалистик восита ва методлар, натижавийлик, мақбуллик (оптималлик), криминалистик таъминот самарадорлиги, самарадорликни баҳолаш, самарадорликни баҳолаш мезонлари тизими, миқдорий ва сифат кўрсаткичлар, миқдорий кўрсаткичлар мажмуи, криминалистик таъминотини сифат жиҳатдан баҳолаш, сифат кўрсаткичлари мажмуи, ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришни криминалистик таъминотининг мезонлари тизими, уч вариантли баҳолаш усули, бошқарувнинг самарадор воситаси.

АБДУЛЛАЕВ Рустам Кахраманович

Преподаватель кафедры Криминалистики и судебной экспертизы
Ташкентского государственного юридического университета
E-mail: r.abdullayev@tsul.uz

КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОСМОТРА МЕСТА ПРОИСШЕСТВИЯ

АННОТАЦИЯ

В статье была предпринята попытка усовершенствовать процедуру фиксации результатов криминалистической работы по криминалистическому обеспечению осмотра места происшествия. С этой целью были изучены вопросы разработки критериев оценки эффективности криминалистического обеспечения осмотра места происшествия. На основе научных мнений учёных-юристов по теме, результатов анализа практики правоохранительных органов была разработана система критериев оценки эффективности криминалистического обеспечения осмотра места происшествия. В результате проведенного научного исследования была предложена указанная система критериев оценки, состоящая из двух видов – количественных и качественных показателей и набора составляющих обоих показателей. При этом подчеркнута важность вышеуказанных критериев.

Ключевые слова: осмотр места происшествия, криминалистическое обеспечение, результаты криминалистических работ, технико-криминалистические средства и методы, результативность, оптимальность, эффективность криминалистического обеспечения, оценка эффективности, система критериев оценки эффективности, количественные и качественные показатели, комплекс количественных показателей, качественная оценка криминалистического обеспечения, комплекс качественных показателей, система критериев криминалистического обеспечения осмотра места происшествия, метод трехвариантной оценки, эффективное средство управления.

ABDULLAYEV Rustam

Lecturer of Department of Criminalistics and Forensic Investigation
of Tashkent State University of Law
E-mail: r.abdullayev@tsul.uz

CRITERIA FOR EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF FORENSIC SUPPORT FOR THE INSPECTION OF THE SCENE

ANNOTATION

The article attempted to improve the procedure for recording the results of forensic work on the forensic support of the inspection of the scene of the incident. To this end, the issues of developing criteria for evaluating the effectiveness of forensic support for the inspection of the scene were studied. Based on the scientific opinions of legal scientists on this topic, the results of the analysis of the practice of law enforcement agencies, a system of criteria for evaluating the effectiveness of forensic support for the inspection of the scene was developed. As a result of the conducted scientific research, a system of criteria for evaluating the effectiveness of forensic support for the inspection of the scene was proposed, consisting of two types - quantitative and qualitative indicators and a set of components of both indicators. The importance of the above criteria is also emphasized.

Keywords: inspection of the scene of the incident, forensic support, results of forensic work, technical and forensic tools and methods, effectiveness, optimality, effectiveness of forensic support, efficiency assessment, system of criteria for evaluating effectiveness, quantitative and qualitative indicators, a set of quantitative indicators, qualitative assessment of forensic support, a set of qualitative indicators, a system of criteria for criminalistic support of inspection of the scene, a method of three-variant evaluation, an effective management tool.

Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодексига “Суриштирувчи, терговчи, прокурор ва суд ишдаги барча ҳолатларни синчковлик билан, тўла, ҳар томонлама ва холисона кўриб чиқишга асосланган ҳолда қонунга ва ҳуқуқий онгга амал қилиб ўзларининг ички ишончлари бўйича далилларга баҳо берадилар. Ҳар бир далил ишга алоқадорлиги, мақбуллиги ва ишончилиги нуқтаи назаридан баҳоланиши лозим” [1] деб белгиланган. Далиллар жиноят иши учун аҳамиятли бўлган мавжуд ҳолатлар ҳақидаги хулосаларни тасдиқловчи, рад этувчи ёки шубҳа остига олувчи фактлар ёки нарсалар тўғрисидаги маълумотларни акс эттирган тақдирдагина ишга алоқадор деб эътироф этилади.

Ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти субъектларининг бу тергов ҳаракатини ўтказишда техник-криминалистик восита ва тактик-криминалистик усуллардан фойдаланиш бўйича фаолиятини баҳолаш тартибга солинмаган. Бу каби баҳолашнинг мезонлари йўқ. Ушбу фаолиятни баҳолашдан туриб, ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш пайтида қўлланиладиган техник-криминалистик ва тактик-криминалистик технологиялар ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришда қанчалик оқилона эканлигини, уларни қўллаш натижавийлиги ва кўриб чиқиладиган фаолият мақсадларига эришиш самарадорлиги қай даражада эканлиги бўйича фикр юритиш мумкин эмас.

Ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг криминалистик таъминотининг баҳолаш-назорат қилиш мақсадларига, бу тергов ҳаракатини ўтказишда техник-криминалистик восита ва тактик-криминалистик усуллардан фойдаланиш самарадорлигини – ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришда аниқланган жиноят излари ва кўриладиган ҳодиса учун аҳамиятга эга бўлган бошқа моддий объектларнинг тўлиқлиги, ўз вақтидалиги, ишончилиги нуқтаи назаридан баҳолаш ва назорат қилиш киради.

Ушбу мақсадларга қуйидаги фаолият бўйича икки таркибдаги вазифаларни ҳал қилиш орқали эришилади:

биринчидан, техник-криминалистик восита ва тактик-криминалистик усуллардан фойдаланиш натижавийлиги ва аниқ бир ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти самарадорлигини баҳолаш бўйича;

иккинчидан, ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришда олинган жиноят излари ва бошқа объектларни аниқлаш, қайд этиш, олиш ва тадқиқотларини ўз вақтидалиги, ишончилиги ва тўлиқлигини таҳлил ҳамда назорат қилиш бўйича.

Юқорида таъкидланганлар ушбу фаолият самарадорлигини холисона ва ўз вақтида баҳолаш имконини берувчи илмий қоидаларни ишлаб чиқиш зарурлигини кўрсатади.

Баъзи криминалист олимлар “самарадорлик” тушунчасини мақсад ғояси билан боғлайдилар ва “олдидан режалаштирилган қуйидаги мақсадга эришилган: ашёвий далиллар аниқланган, яъни умумий ва хусусий тусмолларни илгари суриш учун дастлабки маълумотлар топилган, жиноятчилар, ўғирланган нарсалар ва жабрланувчиларни қидириш, гувоҳларни аниқлаш учун керакли маълумотлар олинган ҳодиса жойини кўздан кечиришни самарали дея тан олиш керак” [2, Б.187] деб ҳисоблашади. Т.Б. Маматкулов ва бошқалар “ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг натижали бўлиши унга пухта тайёргарлик кўришдир” [3, Б.69] деб ёзадилар. А.Б. Соловьёв эса тергов ҳаракатларининг самарадорлиги деганда терговчининг ўз хатти-ҳаракатлари учун мақбул ташкил этилган фаолиятини тушунади [4, Б.8].

Бошқа муаллифлар самарадорликни амалга ошириладиган ҳаракатларнинг натижалари билан боғлайдилар. Масалан, В.Я. Карловнинг фикрича, “жиноятларни тергов қилишда техник-криминалистик воситалар ва методлардан фойдаланиш самарадорлиги кутилган натижани қонунчилик талабларига қатъий мувофиқ бўлишини назарда тутати” [5, Б.75]. Шубҳасиз, “самарадорлик” тушунчасига иккинчи ёндашув уни “натижавийлик” тушунчаси билан солиштириш лозимлигини келтириб чиқаради, бу эса унчалик тўғри эмас, чунки Г.И. Грамовичнинг фикрича, ўрганиладиган фаолиятнинг натижадорлиги самарадорлик даражасини белгилайдиган муҳим элементдир [6, Б.62-63].

А.Н. Москаленконинг “жиноятларни “иссиқ излар” бўйича тергов қилишнинг техник-

криминалистик таъминоти самарадорлиги деганда – криминалистик-техник воситалар ва методларни қўллаб жинойтчини қисқа муддатларда қидириш учун максимал даражада мумкин ахборотларни олиш, қайта ишлаш ва фойдаланишдан иборат” [7, Б.51] деган фикрлари ҳам эътиборга лойиқ. Самарадорликнинг тезкорлиги нуқтаи назаридан билдирилган бу фикр ҳодиса жойини кўздан кечиришда техник-криминалистик воситалардан фойдаланиш самарадорлигини аниқлашнинг муҳим элементи ҳисобланади.

Шунингдек, В.А. Волынскийнинг “самарадорликни фақат натижа билан баҳолаш нотўғри, чунки кўпинча натижа тизимининг ишлаши керак бўлган ташқи шароитларга боғлиқ бўлади” [8, Б.248] фикрлари тўғридир. Бир қатор криминалист-олимларнинг “самарадорлик даражаси қўйилган мақсадлар ва эришилган натижалар нисбати билан аниқланганда, самарадорлик – мақсадларга эришиш даражасидир” [6, Б.62-63; 9, Б.14] деган фикр ҳам қизиқиш уйғотади.

Юқорида таъкидланганидек, ҳодиса содир бўлган жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминотининг якуний мақсади – бу тергов ҳаракатини ўтказиш натижасида, келгусида жинойтларни тергов қилишда фойдаланиш мақсадида, криминалистик аҳамиятга эга бўлган маълумотларни самарали олиш, тўплаш, баҳолаш, қайта ишлашга эришишдир. Шу сабабли фикримизча:

Ҳодиса содир бўлган жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти самарадорлиги – унинг олинган натижаларни жинойтни тезкор тергов қилишда фойдаланиш самарадорлиги ва даражаси каби асосий элементларида ифодаланган мақсадига амалда эришиш даражасидир.

Ҳодиса содир бўлган жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминотини натижавийлиги – бу тергов ҳаракатини техник-криминалистик ва тактик-криминалистик технологияларини қўллашда жинойт излари ва бошқа объектларни аниқлаш, қайд этиш ва олишни, шунингдек, дастлабки) криминалистик аҳамиятга эга бўлган ахборотларни олиш мақсадида уларнинг тезкор тадқиқотларини таъминлаш лозимлигини билдиради.

Ҳодиса содир бўлган жойини кўздан кечиришда олинган натижалардан жинойтларни тезкор қилишда фойдаланиш даражаси ҳодиса жойини кўздан кечиришда техник-криминалистик ва тактик-криминалистик технологияларни қўллаш натижасида олинган криминалистик аҳамиятга эга бўлган маълумотларнинг жинойтларни тергов қилиш, шу жумладан жинойтларни “иссиқ излар”дан тергов қилишдаги ҳиссасини кўрсатади.

Ҳодиса содир бўлган жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти самарадорлиги ҳақида фикр юритиш учун ушбу фаолиятни баҳолашнинг муайян мезонларини танлаш керак. Мезон деганда ўрганилаётган ҳодиса, ҳаракат, хусусият, хосса, ҳолатни баҳолаш асоси бўлган белги тушунилади, яъни белги асосида ўрганилаётган ҳодиса, ҳаракат, хусусият, хосса, ҳолат кабилар баҳоланади [6, Б.65; 9, Б.7]. “Мезон – таққослаш ёки баҳолаш учун ўлчов, андоза” [10, Б.578].

Ҳодиса содир бўлган жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти вазифалари ҳамда техник-криминалистик ва тактик-криминалистик технологияларни қўллаш шакллариининг хилма-хиллиги, шунингдек, бажариладиган ишларнинг ҳам хилма-хиллиги бу таъминот самарадорлигини баҳолаш мезонлари тизимининг мавжуд бўлишини назарда тутаяди. Бундай мезонлар тизимини ишлаб чиқишда, улар жавоб бериши лозим бўлган муайян талабларни аниқлаш муҳим аҳамиятга эга.

Мезонлар фаолияти баҳоланадиган орган ва шахснинг вазифалари ва функцияларига мос келиши, таққосланадиган, келишилган ва зиддиятсиз бўлиши, осон қўлланадиган бўлиши, мақсадга эришишга ёрдам бериши, “фаолиятни миқдорий ва сифат жиҳатдан етарлича тавсифлаши, самарадорликни холисона, тўлиқ ва ҳар томонлама баҳолаш имконини бериши керак” [6, Б.66].

XX асрнинг 80-йилларидан бошлаб тергов ва экспертиза бўлинмалари фаолияти бўйича криминалистик ишлар натижалари ва давлат статистик ҳисоботи шакллариини қайд этиш тартибини такомиллаштиришга бир қатор уринишлар бўлган. Бунда, “жинойтларни тергов қилиш фаолиятининг якуний мақсадлари, бу мақсадлар учун криминалистик восита ва методлардан фойдаланиш натижаларини ҳужжатлар ва статистик ҳисоботларда акс

этирилиши асосланган ҳолда ҳисобга олиш” [8, Б.250] жуда ўринли эди.

Баъзи муаллифлар тергов ҳаракатлари самарадорлигини мезонлари сифатида натижавийлик ва мақбулликни (оптималлик) таклиф қиладилар, бунда натижавийлик дейилганда иш бўйича ҳақиқатни аниқлаш учун зарур ахборотларни олиш ҳамда оптималлик (мақбуллик) деганда эса – бу тергов ҳаракатини ўтказишнинг одил судлов мақсадлари ва вазифаларига энг яхши мос келадиган тартиби тушунилади [2, Б.187-188].

Юқорида келтирилган фикрларнинг ҳар бири ўзига хос аҳамиятга эга бўлиб, уларни таҳлил қилиш ва умумлаштириш натижаларидан ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти самарадорлигини баҳолаш мезонлари тизимини ишлаб чиқишда ҳисобга олинди. В.А. Волынскийнинг фикрича, техник-криминалистик таъминот натижавийлигини баҳолаш нафақат статистик ҳисоботларда расмий равишда қайд этилган кўрсаткичлар, балки, бой берилган имкониятларни ҳам инобатга олган ҳолда қайтма алоқалар бўйича ҳам амалга оширилиши лозим [8, Б.255]. В.С. Мамонов ва В.В. Степановлар ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг самарадорлик даражасини аниқлашнинг формуласини таклиф қилганлар: “самарадорлик даражаси ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришда олинган (аниқланган) исботлов аҳамиятга эга маълумотларнинг бу тергов ҳаракати жараёнида олиниши мумкин бўлган маълумотларга нисбати билан аниқланади” [11, Б.39]. Шунингдек, мутахассис-криминалистнинг тергов ҳаракатларидаги иштироки самарадорлигини баҳолашни миқдорий ва сифатга оид кўрсаткичлари бўйича амалга оширишни таклиф қилган В.А. Снетковнинг фикрлари тўғридир [12, Б.65-67].

Юқоридагиларга асосланиб, ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти самарадорлигини баҳолаш мезонлари тизими икки хил – миқдорий ва сифат кўрсаткичларидан иборат, деб таъкидлаш мумкин.

Мезон ва кўрсаткичларнинг расмийлаштирилган ва баҳоловчи хусусиятларга бўлинишидан келиб чиқиб [6, Б.66], ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг криминалистик таъминотини миқдорий кўрсаткичлари расмийлаштирилган ҳисобланади ҳамда суд экспертиза муассасалари (масалан, Ўзбекистон Республикаси ИИВ эксперт-криминалистика хизмати) ҳисоботларида жамланган ҳолда акс этирилади. Ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг криминалистик таъминотини сифатга оид кўрсаткичлари эса баҳоловчи хусусиятга эга бўлиб, ички ишлар вазирлиги тергов ва эксперт-криминалистика хизматининг тегишли билим ва тажрибага эга бўлган ходимлари томонидан тегишли стандартлар билан солиштирилиб баҳоланади.

Миқдорий кўрсаткичлар мажмуи қуйидагиларни ўз ичига олади:

1) суд экспертиза муассасаси ходимининг (мутахассиснинг) барча ҳодиса содир бўлган жойларни кўздан кечиришдаги иштироки сони билан аниқланадиган иш юкламаси;

2) суд экспертиза муассасаси ходимининг жиноят иши қўзғатилган ҳолатлар бўйича ҳодиса содир бўлган жойларни кўздан кечиришдаги иштироки сони билан аниқланадиган иш юкламаси; ҳодиса жойини кўздан кечиришнинг умумий сонига нисбатан фоизда ифодаланади;

3) ҳар бир ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришни ўтказишда техник-криминалистик ва тактик-криминалистик технологияларни қўллашнинг натижавийлиги; бу кўрсаткич идентификация ва диагностика қилиш учун яроқли бўлган, шу жумладан ИИВ ЭКБМ криминалистик ҳисоблари ва автоматлаштирилган базалари бўйича текширишга юборилган, тадқиқотлар ёки экспертизага тақдим қилинган излар (қўл-бармоқ, бузиш қуроллари, поайбазал (оёқ), транспорт воситалари излари, биологик излар, микро-объектлар ва ҳ.к.) олинган кўздан кечиришлар сони бўйича аниқланади; жиноят ишлари бўйича ҳодиса жойиларини кўздан кечириш сонига нисбатан фоизда ифодаланади;

4) ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришда техник-криминалистик ва тактик-криминалистик воситаларни қўллаш натижалардан жиноятларни тезкор тергов қилишда фойдаланиш даражаси; бу кўрсаткич жиноятларни тергов қилишга ёрдам берадиган излар (қўл-бармоқ, бузиш қуроллари, поайбаз (оёқ), транспорт воситалари излари, биологик излар, микро-объектлар ва ҳ.к.) олинган кўздан кечириш сонининг яқунланган жиноят ишлар сонига нисбатан фоизда ифодаланади.

Ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг криминалистик таъминотини сифат

жиҳатдан баҳолаш миқдорий баҳолаш кўрсаткичларини тўлдиради, ҳужжатли маълумотларга (иш материалларига) асосланади ва тергов қилинаётган ҳодисанинг техник-криминалистик ва тактик-криминалистик ҳолатини, мавжуд техник-криминалистик ва тактик-криминалистик имкониятларни, бу тергов ҳаракатини ўтказиш яқунлари бўйича олинган натижаларни томонлама таҳлил қилиш билан амалга оширилади [12, Б.66-67].

Сифат кўрсаткичлари мажмуасига қуйидагилар киради:

1) ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг криминалистик таъминотини амалдаги Жиноят-процессуал кодекси ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар талабларига мувофиқлигини аниқлаш;

2) ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг криминалистик таъминотини аниқ тергов ҳаракати вазифаларига мувофиқлигини аниқлаш;

3) ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг криминалистик таъминотини техник-криминалистик ва тактик-криминалистик технологияларни қўллашнинг тўлиқлиги ҳамда сифатлилиги талабларига мослигини таҳлил қилиш;

4) ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти ва унинг самарадорлигини таъминлаш бўйича чора-тадбирлар мажмуини амалга ошириш талабларига мувофиқлигини аниқлаш;

5) ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг криминалистик таъминотига салбий таъсир этувчи омилларни аниқлаш.

Ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришнинг криминалистик таъминоти самарадорлигини баҳолаш мезонларининг юқоридаги тизими бу тергов ҳаракатининг асосий мақсадига эришишга ёрдам беради (жиноят излари ва бошқа объектларни аниқлаш, қайд этиш, олиш); техник-криминалистик ва тактик-криминалистик технологиялардан фойдаланишнинг сифати ва тўлиқлигини миқдор ва сифат кўрсаткичларни ҳисобга олиб, хулосалардаги қарама-қаршиликларни бартараф қилган ҳолда холисона баҳолаш имконини беради; муаммоларни аниқлаш ва бартараф қилиш йўли билан мазкур тергов ҳаракати самарадорлигини ошириш йўллари аниқлаш ҳамда улар асосида терговчилар (терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси, суриштирувчи ёки суд) ва мутахассислар учун ҳодиса жойини кўздан кечириш самарадорлигини ошириш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишга ёрдам беради.

Иқтибослар/Сноски/References

1. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси. 01.04.1995 // <https://lex.uz/docs/111460>

2. Порубов Н.И. Криминалистика: учеб. пособие / под ред. Н.И. Порубова. – Минск, 2007. – 575 с.

3. Криминалистик тактика: Дарслик / Т.Б.Маматкулов, Ш.Т.Джуманов, У.Т.Тургунов ва бошқ. – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2013. – Б. 107.

4. Соловьев А.Б. Проблемы эффективности следственных действий: автореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.09 / А.Б.Соловьев; Всесоюз. ин-т по изучению причин и разраб. мер предупреждения преступности. – М., 1985. – 52 с.

5. Карлов В.Я. Использование криминалистической техники в расследовании преступлений: науч.-практ. пособие. – М., 2006. – 189 с.

6. Грамович Г.И. Криминалистическая техника: научные, правовые, методологические, организационные основы. – Минск, 2004. – 214 с.

7. Москаленко А.Н. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия преступлений по горячим следам: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. – Волгоград, 2002. – 211 с.

8. Волынский В.А. Криминалистическая техника: наука–техника– общество–человек. – М., 2000. – 311 с.

9. Кутушев В.Г. Методологические проблемы оценки эффективности деятельности следственных органов // Проблемы предварительного следствия и раскрытия преступлений в деятельности органов внутренних дел: сб. науч. тр. – Хабаровск, 1989. – С.3–14.

10. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. М ҳарфи. / Таҳрир ҳайъати: Э.Бегматов, А.Мадвалиев,

Н.Маҳкамов, Т.Мирзаев (раҳбар), Н.Тўхлиев, Э.Умаров, Д.Худойберганова, А.Ҳожиёв. А.Мадвалиев таҳр.ост. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти. 2013. – 671 б.

11. Мамонов В.С. Осмотр места происшествия: правовые, научные основы и практика применения. – М., 2010. – 180 с.

12. Снетков В.А. Основы деятельности специалиста экспертно-криминалистических подразделений органов внутренних дел: учеб. пособие. – М., 2001. – 72 с.